

SOSYAL ÇALIŞMACILARIN MESLEKİ DENEYİMLERİ ARACILIĞIYLA BOŞANMA VE ALKOL/MADDE KULLANIM İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gamze ÇAKIR¹
Burak ACAR²
Ayşegül BİNGÖL³
Ömer Miraç YAMAN⁴

Öz

Araştırmada, aile mahkemesinde görevli sosyal çalışmacıların mesleki gözlem ve deneyimleri aracılığıyla alkol/madde kullanımının boşanmanın psikososyal ve hukuki süreçleri üzerindeki etkisini keşfetmek amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemine uygun olarak İstanbul'da Aile Mahkemeleri'nde görev yapmakta olan 9 sosyal çalışmacıyla yürütülmüştür. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile Maxqda 2020 Nitel Veri Analiz Programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre davanın tarafları doğrudan alkol/madde kullanımından ziyade, bu durumun ortaya çıkardığı dolaylı sonuçlar üzerinden boşanma gerekçesi sunmaktadır. Bağımlı bireylerin alkol/madde bağımlılığının tedavisine ikna edilmesinde evlilik, eş ve çocuklarının önemli motivasyon araçları olduğu anlaşılmıştır. Kişinin tedaviye ikna edilememesi veya tedavinin başarısızlıkla sonuçlanması ise boşanma sürecini hızlandıran etkenlerdendir. Bununla birlikte katılımcı gözlemlerine göre çocuklu eşlerin boşanmaya karar vermesi çocuksuz eşlere göre daha hızlı olmaktadır. Alkol/madde kullanımının, yalnızca boşanmanın bir gerekçesi olmanın ötesinde çocuğun velayetinin hangi ebeveyne verileceği, ebeveyn-çocuk arasındaki şahsi ilişkinin düzenlenmesi konularında da önemli rol oynadığı anlaşılmıştır. Sonuç olarak aile mahkemelerine boşanmak için başvurulmadan önce eşlerin tedaviye yönelik arayışlarına kapsayıcı, erişilebilir ve nitelikli çözümler sunularak aile bütünlüğü desteklenmeli ve güçlendirilmelidir.

Anahtar Kelime: Boşanma, Alkol, Madde, Aile Mahkemesi, Sosyal Çalışmacı.

¹Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, E-posta: gamzecaakir@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0636-0683.

²Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, E-posta: acarburak.tr@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4765-3319.

³Sosyal Çalışmacı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, E-posta: aysegulkinc@outlook.com, ORCID: 0000-0003-0049-9780.

⁴Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, E-posta: omermirac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9989-8575.

EVALUATION THE RELATIONSHIP BETWEEN DIVORCE AND ALCOHOL/SUBSTANCE USE THROUGH THE PROFESSIONAL EXPERIENCES OF SOCIAL WORKERS

Abstract

This study aims to understand the effects of alcohol/substance use on the psychosocial and legal processes of divorce through the observations and experiences of social workers in family courts. The study was done with qualitative research method with 9 social workers of Istanbul's family courts. The obtained data have been analyzed with the descriptive analysis method using the Maxqda 2020 Qualitative Data Analysis Program. According to the findings, the parties of the case justify divorce based on the indirect consequences of use of drugs and alcohol, rather than their direct use. It's seen that marriage, spouses and children are important motivation tools in persuading addicted individuals to get substance/alcohol addiction treatment. The person not being convinced to get the treatment or the treatment failing are among the factors that accelerate divorce processes. However, according to participants' observations, spouses with children decide to divorce faster than child-free spouses. It's seen that alcohol/substance use plays an important role in which parent will have the custody of the child and the dynamics of parent and child's relationship. In conclusion, spouses' search for treatment should be offered inclusive, accessible and qualified solutions and family unity should be supported and strengthened before applying for divorce.

Keywords: Divorce, Alcohol, Substance, Family Court, Social Worker.

GİRİŞ

Boşanma; hem yetişkinlerin hem de çocukların uyum sağlamak zorunda oldukları, genellikle stresli ve zorlayıcı yaşamsal geçiştir (Brown ve Wright, 2017, s. 6). Bu geçiş aşamasında yetişkinler; çocuğun velayetini kaybedebilir veya tek ebeveyn sorumluluğunu üstlenebilir, duygusal destek kaybı hissedebilir, eski eş ile tartışabilir, ekonomik anlamda zorlanabilir veya toplumun olumsuz yargıları ile karşılaşabilir (Akoğlu ve Küçükkaragöz, 2018, s. 160). Çocuklar ise ebeveynlerinin desteğinde azalma, ebeveyn kontrolünü kaybetme, ebeveynlerden birinden uzaklaşma hissedebilmekte veya boşanma ile ilgili diğer stresli durumları deneyimleyebilmektedir (Öngider, 2013, s. 155). Boşanma her ne kadar beraberinde olumsuzlukları getirirse de yetişkinlerin yeniden mutlu olması, çocukların işlevsiz aile ortamından uzaklaşması ve toplumun refahının artması için güç kaynağı olarak da görülmektedir (Amato, 2020, s. 1282). Boşanmaya dair bu görüş, 1990'lı yıllarda daha çok kabul edilmeye başlamıştır. Çünkü boşanma ile ilişkiler tamamen sonlanmamakta, yalnızca şekil değiştirmektedir (Duman, 2018, s. 253). Bazı durumlarda, çocuklarının olması gibi,

eşlerin iletişim kurmalarını zorunlu kılan durumlar olabilmektedir. Dolayısıyla boşanma eşler arasındaki iletişimin daha sağlıklı devam etmesinde de etkili görülmektedir.

Boşanma oranlarına bakıldığında hem dünyada (Coontz, 2004, s. 975) hem Türkiye’de bir artış olduğu görülmektedir (SDAM, 2018, s. 18). Zira Türkiye’de boşanan çift sayısı 2016 yılında 126.164 iken, bu sayı 2017 yılında 128.411, 2018 yılında ise 142.448 olmuştur (Yıldırım ve Baydur, 2017; TÜİK, 2019). 2019 yılına gelindiğinde 156.587 çift, 2020 yılında ise 135.022 çift boşanmıştır. 2020 yılında bir önceki yıla göre %13,8 oranında bir düşüş gözlemlenmiştir. Bu düşüş aylık olarak analiz edilmiş ve Covid-19’dan dolayı adliyelerde davaların görülememesinin etkili olduğu belirlenmiştir (TÜİK, 2020).

Boşanma davalarında en önemli noktalardan biri de çocuğun velayeti konusudur. Velayet; anne ile babanın, çocuğa yönelik sorumluluklarını ve haklarını ifade etmektedir ve çocuğun bakımı, eğitimi, anne babası ile birlikte yaşaması gibi birçok noktanın düzenlenmesini kapsamaktadır (Türk Medeni Kanunu, 2001: md. 339). Velayetin kime verileceğinin belirlenmesi için ise profesyonel meslek elemanlarının raporlarından faydalanılmaktadır. Bu raporlarda ebeveynlerin kişilik özellikleri, çocuk yetiştirmedeki yetkinlikleri gibi hususlara yönelik; yetişkinlerin ebeveynlik kapasitelerini içeren değerlendirme sonucu yer almaktadır (Kalkavan & Büken, 2017: 56). TÜİK verilerine bakıldığında 2020 yılındaki boşanma olaylarından 127.742 çocuk velayet davasına konu olmuştur. Bu davalarda çocukların velayeti çoğunlukla (%75,8) anneye verilmiştir (TÜİK, 2021).

Boşanma sayılarındaki artış dikkate alındığında, boşanmaya neden olan faktörlerin bilinmesi önem arz etmektedir. Medeni Kanun’un (Resmî Gazete, 2001) ikinci bölümünde zina; hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış; suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme; terk; akıl hastalığı ve evlilik birliğinin sarsılması nedenleri ile boşanmanın gerçekleştirilebileceği belirtilmektedir. Kanunda yer alan bu sınıflandırmanın yanı sıra ekonomik problemlerin çözümlenememesi, eşlerin sosyal ve kültürel olarak farklı alt yapılara sahip olması ve bu farklılığın probleme yol açması da boşanma nedenleri arasında yer almaktadır (Akoğlu & Küçükkaragöz, 2018, s. 164). Boşanmaya neden olan diğer problemler arasında eşlerden birinin duygusal sarsıntı yaşamasını da göstermek mümkündür (Bilici, 2014, s. 81). Eşlerin birbirlerini iyi tanımaması, aile içi şiddetin varlığı, eşlerden birinin diğerini aldatması, psikiyatrik rahatsızlıklar ve eş(ler)de alkol, madde, kumar, teknoloji kullanımı ve bağımlılığı da eşlerin boşanma kararı almalarında etkilidir (Köroğlu, 2013: 58).

Boşanma nedenleri arasında yer alan alkol/madde kullanımı, diğer psikiyatrik/psikolojik rahatsızlıklara kıyasla evlilikte daha fazla sorun yaşanmasına ve boşanmaya yol açmaktadır (Cesur-Atıntaş, 2015, s. 16). Çünkü alkol/madde kullanımı; aile içi şiddete (Klostermann vd., 2010, s. 163), ekonomik zorluklara (Gümüş vd., 2002, s. 151), işsizliğe (Henkel, 2011, s. 21), iletişim problemlerine (Kaptanoğlu vd., 1997, s. 59) ve daha pek çok soruna temel oluşturmaktadır.

Alkol/madde kullanımı, bireyin içinde bulunduğu aile sistemini etkilemekte ve dönüştürmektedir. Çünkü aile; bu kullanımın ve dahi ilerleyen süreçlerde bağımlılığın tüm süreçlerine şahitlik etmekte, olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmakta ve ortaya çıkan problemlerin doğrudan içerisinde yer almaktadır (Cesur-Atıntaş & Tutarel-Kışlak, 2019, s. 746)–Bu problemlerden birisi aile işlevlerinde aksaklık yaşanmasıdır. Örneğin aile bireyleri birlikte etkinlik gerçekleştirememekte, rutinleri aksamakta, sosyal yaşamdan çekilebilmekte, maddi zorluk yaşamakta ve ilişkilerinde zayıflık görülebilmektedir (Erdim, 2019, s. 194). Ayrıca alkol/madde kullanımı olan kişilerin eşlik ve ebeveynlik kapasiteleri olumsuz etkilenmekte, diğer aile üyelerine karşı duygusal duyarlılıkları zayıflamakta ve birçok psikolojik rahatsızlığı eş zamanlı yaşayabilmektelerdir (Kalkavan & Büken, 2017, s. 61). Alkol/madde kullanımı, kişilerin sorumlulukları üstlenmesini ve bu sorumlulukları yerine getirmesini de engellemektedir. Dolayısıyla aile üyeleri rollerinin gereğini yerine getirememekte ve kendi rollerini diğer üyelere devrederek, diğer üyelere rol çatışmasına neden olabilmektedir (Sancar, 2017).

Eşlerden birinin alkol/madde kullanması eşler arasında ise aldatma, evlilik dışı birliktelik yaşama, evliliğe uyum sağlayamama gibi olumsuz davranışların sergilenmesini sağlayabilmekte ve boşanmaya giden süreci başlatabilmektedir (Hall vd., 2008, s. 289). Alkol/madde kullanmayan eşte duygusal tükenmişlik ve bağımlılığa karşı duyarsızlaşma da görülebilmektedir (Kıvanç & ark., 2017, s. 4). Ayrıca alkol/madde kullanmayan eş, diğer eşin alkol/madde kullanımı ile mücadele etmek için olumsuz baş etme mekanizmalarını tercih edebilmektedir. Örneğin; alkol/madde kullanımını inkâr edebilir, eşini küçümseyebilir, eşine karşı aşırı öfkeli davranabilir, gerçeğe yüzleşmekten kaçınabilir. Bu gibi durumlar eşler arası sorunların derinleşmesine neden olmaktadır (Zaidi, 2015, s. 86).

Ebeveynlerden birinin alkol/madde kullanımı çocuk üzerinde de pek çok olumsuz etkiye sahiptir. Çocuklar ilk olarak alkol ve madde kullanımının beraberinde getirdiği geçimsiz, uyumsuz ve çatışmacı aile ilişkilerine sıklıkla tanık olmaktadır. Bununla birlikte okul

başarısızlığı gibi bilişsel işlevlerde belirgin düşüşler; depresyon, anksiyete, özgüven düşüklüğü, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi psikolojik sorunlar; yalan söyleme, asosyal ilişkiler, suç ve şiddete sürüklenme gibi davranışsal problemler ve zeka geriliği bu tür ailelerin üyeleri olan çocuklarda sıklıkla görülmektedir (Ögel, 2010, s. 6; Kültür ve ark., 2006, s. 8). Bazı çocuklar ise ailenin alkol/madde kullanımı ile baş etme sürecinde ihmal edilen olabilir ve yalnızlık ile üzüntü duygularını yoğun olarak hissedebilir (Vernig, 2011, s. 537). Ailede var olan alkol/madde kullanımı çocuğun da alkol/madde kullanma ve bağımlı olma riskini de arttırmaktadır (Yılmaz, 2001). Ebeveynlerden birinin alkol/madde kullanımının olduğu ailelerde konuşmama, güvenmeme ve hissetmeme kuralları sözel olmayan bir biçimde herkesçe kabul edilmektedir. Ailedeki çocuk bu kurallardan dolayı kimseden yardım alamamakta ve sorunlarla baş başa kalmaktadır (Taylı, 2008, s. 108). Bu tarz ebeveynlere sahip olma, yalnızca çocukluk döneminde değil; ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde de kendi çocukları üzerinde etkisini sürdürmektedir. Bu etkiler; düşük benlik saygısı, davranışsal bozukluklar, duygusal çöküntü, sosyal izolasyon ve yoğun stres gibi olumsuz şekillerde ortaya çıkmaktadır (Velleman & Templeton, 2007; Serec vd., 2012; Jarvinen, 2013).

Boşanmaya neden olan olay ve olgular, boşanma kararının gerektirdiği hukuki süreçler ve boşanma sonrası ortaya çıkan yeni durumlar bu alanda çalışan profesyonellerin öncelikli ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Aile bütünlüğünün korunmasına yönelik önlemlerin alınması amacıyla sağlıklı bilgiye ulaşılması için doğrudan vaka incelemesinde bulunan profesyonel meslek elemanlarının mesleki gözlem ve deneyimleri bu noktada önem arz etmektedir. Çünkü 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun'un 5. Maddesi'nde (Resmi Gazete, 2003) aile mahkemelerinde görev yapan profesyonellerin mesleki sorumluluklarının "*davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında, mahkemece istenen konular hakkında taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yapmak ve sonucunu bildirmek, mahkemenin gerekli gördüğü hallerde duruşmada hazır bulunmak, istenilen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek*" şeklinde belirtilmesi mesleki tanıklık yoluyla aktarılacak verilerin önemine ve niteliğine işaret etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmayla aile mahkemesinde görev alan profesyonellerden birisi olan sosyal çalışmacıların mesleki gözlem ve deneyimleri aracılığıyla alkol/madde kullanımının boşanma ve hukuki süreçlerle olan ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Böylelikle diğer araştırmalardan farklı olarak; alkol/madde kullanımı ile

ilişkili boşanma davalarına yönelik profesyonel bir yorumlama getirilmesi, sosyal çalışmacıların söz konusu alandaki gözlemlerinin öne çıkartılması hedeflenmiştir.

1. GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma; araştırmaya konu olan eylemin, olayın ve deneyimin nasıl anlamlandırıldığını keşfetmeye odaklanmaktadır. Nitel araştırma yöntemine göre kişinin anlamlandırma süreçleri ve gözlemleri kişiden bağımsız şekilde öğrenilememektedir. Ayrıca neden-sonuç ilişkisi kurmaktan ziyade araştırma konusunu anlama ön plana çıkmaktadır. (Tanyaş, 2014, s. 26). Öte yandan bu yöntemde konu ile ilgili diğer araştırmacıların veya literatür bilgisinin ne ifade ettiğinden çok katılımcıların neler anlattığı odak noktasını oluşturmaktadır (Creswell, 2017: 186). Nitel araştırmanın bu özelliklerinin sosyal çalışmacıların saha gözlemlerinin keşfedilmesine olanak sunacağı düşünülmüştür. Sosyal çalışmacıların alkol/madde kullanımıyla boşanma olgusuna dair gözlemleri durum olarak belirlenmiş ve araştırma durum çalışması desenine uygun olarak yürütülmüştür. Durum çalışması; belirlenen duruma ilişkin gerçek ortamda olanları anlamayı, durumu deneyimleyen kişilerden veri toplamayı ve durumun gözlemler ile değerlendirilmesini sağlamaktadır (Aytaçlı, 2012, s. 3-4). Araştırmanın ana sorusu, “sosyal çalışmacıların boşanma davalarındaki mesleki gözlem ve deneyimlerine göre, alkol/madde kullanımının boşanma sürecindeki etkileri nasıl yorumlanmaktadır?” olarak belirlenmiştir.

1.1. Katılımcılar

Aile mahkemesinde çalışan sosyal çalışmacılara, amaçlı örnekleme yönteminin alt başlığı olan uygun amaçlı örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Amaçlı örnekleme yönteminde, doğrudan araştırma konusu hakkında detaylı bilgi ve deneyim sahibi olan kişiler ile iletişime geçilmekte (Baltacı, 2018, s. 258) ve araştırmacının yakın çevresinden başlanmaktadır (Etikan vd., 2016, s. 2). Bu araştırmada araştırmacının yakın çevresinden başlayarak İstanbul’daki adliyelerde görevli sosyal çalışmacılar ile araştırma hakkında ön görüşme yapılmıştır. Sosyal çalışmacılara araştırmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiş, gönüllü olarak katılmayı kabul eden sosyal çalışmacılar ile belirlenen gün ve saatlerde mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcı grubuna dâhil olmak için en az 2 yıldır aile mahkemesinde çalışıyor olma şartı aranmıştır. Araştırmanın tasarlanması aşamasında örneklemin sınırlandırılması istenmemiş sahada görüşülen katılımcılardan elde edilen verilerin doyum noktasına ulaşması tercih edilmiştir. Araştırma konusunun boşanma davaları ve alkol/madde kullanım ilişkisi ile sınırlandırılması

ve dahi profesyonellerin deneyim ve gözlemlerinin araştırmanın öznesi konumunda bulunmasının elde edilen nitelikli verilere daha kısa sürede ulaşılabilmesine imkan sağlamıştır (Creswell, 2017, s. 189). Dolayısıyla araştırmacılar, çalışmanın konusu ve katılımcıların niteliği ile elde edilen verileri karşılaştırarak onuncu görüşmeden sonra saha çalışmalarının sonlandırılmasına karar vermiştir. Analiz sürecinde ise katılımcıların birinden elde edilen verilerin anlamlı ve tutarlı olmadığı düşünülerek örneklemden çıkarılmıştır. Nihai durumda katılımcı grubunun sosyodemografik bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı (Sosyal Çalışmacı)	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum
SÇ1	Erkek	40	Yüksek Lisans	Evli
SÇ2	Kadın	51	Lisans	Boşanmış
SÇ3	Erkek	48	Lisans	Evli
SÇ4	Erkek	42	Lisans	Bekar
SÇ5	Kadın	26	Yüksek Lisans	Bekar
SÇ6	Kadın	37	Lisans	Evli
SÇ7	Kadın	26	Yüksek Lisans	Bekar
SÇ8	Erkek	40	Lisans	Evli
SÇ9	Kadın	28	Yüksek Lisans	Bekar

1.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada derinlemesine mülakat ve gözlem veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Merriam’a (2018, s. 88) göre derinlemesine mülakat yöntemi; katılımcıların dünyayı, olayları, olguları ve durumları algılama şekillerini kendi görüş ve ifadeleri ile anlatmasını sağlamaktadır. Yapılan mülakatlarda yarı yapılandırılmış soru formu ile sosyodemografik bilgi soru formu kullanılmıştır. Böylelikle araştırmacı katılımcının yeterince aydınlatmadığını düşündüğü konularda ek sorular sorarak konuyu açıklığa kavuşturmuş ve gerçeğe en yakın bilgiyi elde etmiştir. Bununla beraber katılımcıların davranışsal tepkilerine, jest ve mimiklerine dair gözlem yapılmıştır. Mülakatlar yüz yüze veya telefon ortamında gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların onayı ile her mülakat kayıt altına alınmıştır.

1.3. Veri Analizi

Yapılan mülakatlar yaklaşık 360 dakika sürmüştür. Veri analizi aşamasında her görüşme deşifre yöntemi ile MS Word programına yazılı olarak aktarılmış ve 99 sayfalık yazılı doküman elde edilmiştir. Ardından tüm görüşmeler Maxqda 2020 Nitel Veri Analiz Programına yüklemiş ve birkaç kez okunmuştur. Araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırmanın ana temaları, araştırma soruları doğrultusunda kabaca bellidir. Fakat analiz aşamasında yapılan kodlamalarla yeni ana/alt temalar eklenebilir veya değişiklik yapılabilir (Sığırı, 2021, s. 278). Araştırma soruları doğrultusunda *Boşanma Öncesi*, *Boşanma Sırası* ve *Boşanma Sonrası* olarak belirlenen ana temalara, yapılan kodlama sonucunda yeni alt temalar eklenmiştir. Kodlama ve temalandırma sırasında araştırma odağının ve sorusunun dışına çıkılmamaya özen gösterilmiştir. Veri analizinin nihayete ermesiyle, araştırmanın tam metni aile mahkemesinde görev yapan ve daha önce araştırma hakkında bilgi sahibi olmayan bir sosyal çalışmacıya okutulmuş ve değerlendirilmiştir.

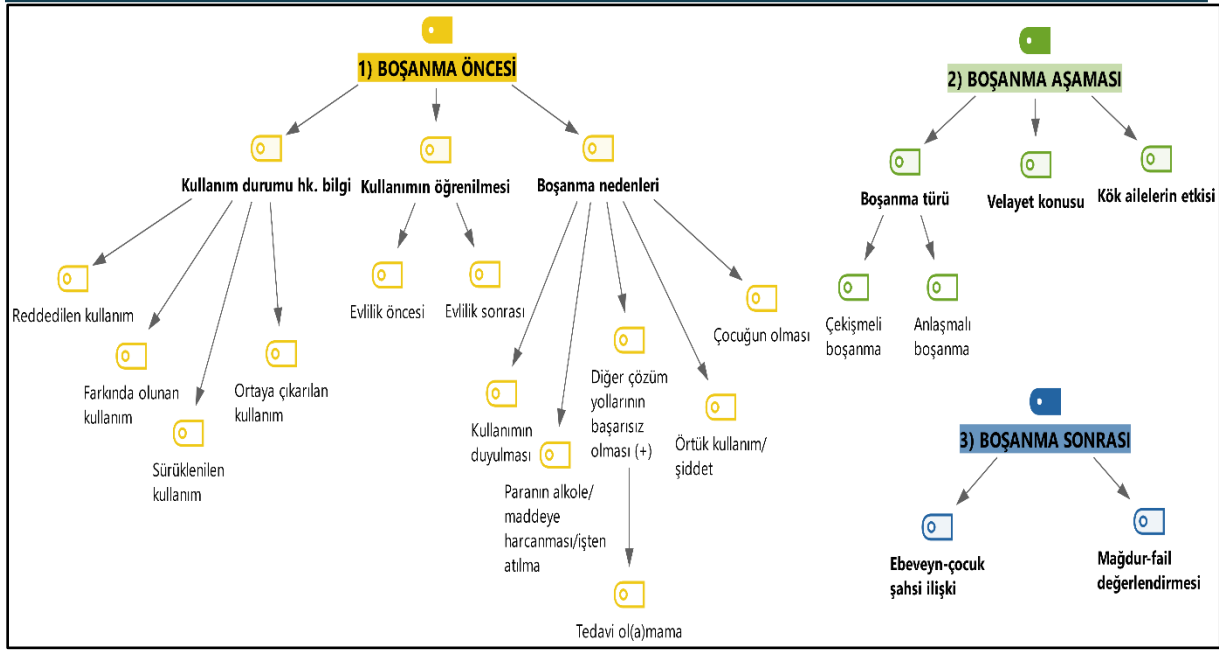
1.4. Sınırlılıklar

Alan araştırması sonucunda karşılaşılan sınırlılıkların ise ilki, katılımcıların alkol/madde kullanımı ile bağımlılığı kavramlarını sıklıkla birbiri yerine kullanmaları olmuştur. Mülakatlarda “alkol/madde kullanımı” ile cümleye başlayıp, “alkol/madde bağımlılığı” ile cümleyi sonlandıran katılımcılar ile karşılaşılmıştır. Her ne kadar araştırmanın amacında alkol/madde kullanımı esas alınsa da alanda karşılaşılan bu ikilemden dolayı bulgular bölümünde hem kullanım hem bağımlılık kavramları bir arada ele alınmak durumunda kalmıştır.

2. BULGULAR

Verilerin analizi sonucunda *Boşanma Öncesi*, *Boşanma Aşaması* ve *Boşanma Sonrası* olacak şekilde 3 ana tema belirlenmiştir. Ana temalar ve temalara ait kodlamalar Maxqda 2020/Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli kullanılarak Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Ana temalar ve kodlar

3.1.Boşanma Öncesi

3.1.1. Alkol/madde kullanım durumu hakkında bilgi edinme

Katılımcıların, alkol/madde kullanımı ile ilişkili boşanma davalarında tarafların kullanım durumu hakkında farklı şekillerde bilgi sahibi oldukları öğrenilmiştir. Örneğin bazı davalarda eşler alkol/madde kullanımı şikayeti ile boşanmak istediklerini dile getirmekte, bazılarında ise sosyal çalışmacı görüşme sırasındaki gözlemleri doğrultusunda şüphelenerek sağlık raporu isteyebilmektedir. Bu durum boşanma öncesi aşamada sosyal çalışmacının alkol/madde kullanımı hakkında farklı yöntemlerle bilgi edinmesini ve buna göre müdahale planı geliştirmesini ifade etmektedir.

Katılımcılardan elde edilen bilgilere göre davalıların alkol/madde kullanımına dair reddedilen kullanım, farkında olunan kullanım, sürüklenilen kullanım ve ortaya çıkarılan kullanım olmak üzere 4 farklı tutum içinde olabildikleri anlaşılmıştır. Örneğin SÇ-1'e göre davacılar alkol/madde kullanımı hakkında bilgi sahibi olup bu durumun boşanmanın asli nedeni olarak sunabildiklerini şöyle ifade etmektedir:

“Yani eşi ile birlikte uzlaşıp ‘biz alkol veya madde bağımlıyız bu konuda farkındalık yaşadık ve birlikte yapamayacağımıza karar verdik’ diye gelip boşanmaya başvurabilecek kadar eğer farkındalık

sahibi bir aile ise zaten o süreçte de genellikle başarılı oluyorlar.”
(SÇ 1)

“Avukatlar ya da taraflar dilekçe sunuyorlar dosyaya kendilerini ifade eden karşı taraftan şikâyetçi oldukları konuları yazıyorlar. Kişi zaten onu anlatırken karşı tarafın hani alkol ya da madde kullandığını, hangi konuda şikâyetçi olduğunu yazıyor bir sürü orada ifadesi oluyor.” (SÇ 5)

Tarafların farkındalık sahibi olmalarının yanı sıra, gerek boşanma dilekçesinde gerekse de görüşmelerde davalılar tarafından dile getirilmeyen alkol/madde kullanım öyküsünün sosyal çalışmacılar tarafından yapılan analizler ve gözlemler sonucunda ortaya çıkarıldığı da tespit edilmiştir.

“Ben sekiz yıldır buradayım hani zaten bu sebeple, başta bunu (alkol/madde kullanımını) öne sürüp gelen çok az dosyam oldu. Sonrasında görüşmelerde fark ettiğim dosyalar oldu.” (SÇ 2)

“Hani ya boşanma davası sebebi ya genelde zaten evlilik birliğinin temelden sarsılması nedeniyle geliyorlar. İşte madde kullanımı nedeni ile çok gelmiyorlar. Ama içine girdiğimizde madde kullanımı alkol kullanımı vs. çok çıkıyor.” (SÇ 7)

Boşanma davalarında alkol/madde kullanımı genellikle çatışma sebepleri arasında gündeme gelse de katılımcılar bu durumun evlilikteki çatışmaların ve huzursuzluğun bir sonucu da olabildiğini ve sonrasında alkol/madde kullanımı üzerinden boşanma sürecine gidildiğini vurgulamışlardır:

“Boşanmak istiyor ve madde kullanan kişi de bundan kaynaklı maddeye yönelmiş olabiliyor, boşanmak istemediği için. Yani sorunu çözemediği için bu tür bir maddeye yönelmiş olabiliyor gibi bir örnek verebilirim.” (SÇ 4)

“İşte ‘sen kazanamıyorsun, sen şöylesin, sen böylesin. Falancanın eşi böyle’ gibi. Aile dışa itebiliyor ama devamını kişi getiriyor. ‘Peki

---

dışarıya itildim. Ben ne yapmalıyım?’... Yani bu noktada aile maddeye itmez aile arayışa iter diyorum.” (SÇ 1)

Davalıların alkol/madde kullanım durumlarına ilişkin gözlemlenen son durum, alkol/madde kullanımı olduğunu reddeden ve yanlış beyanda bulunan kişilere dairdir. Bu gibi durumlarda boşanma talep eden eş, diğer eşin alkol/madde kullanımı olduğunu belirtse de iddiaya konu olan eş bunu kabullenemeyebilmekte ve itiraz edebilmektedir. Katılımcılar bu grup kişilerde boşanmayı hızlandırma veya çocuğun velayetini alma amacıyla yalan beyanların da var olabildiğini belirtmişlerdir. Sosyal çalışmacılar kanıta dayalı bir değerlendirme yapabilmek için AMATEM’den veya hastanelerden sağlık raporu talep ederek süreci ilerletmektedirler.

“Madde kullanan kişiyle yaptığımız görüşmede bunu çok fazla kabul etmiyor. Genelde işte bi arkadaşlar arasında denemeye başlamıştım, işte gençlik çağımda kullandım şu anda kullanmıyorum, işte eşimin gördüğü o şey sarma sigaraydı tütündü ya da birkaç defa denedim işte stresliyim’ şeklinde geliyorlar.” (SÇ 8)

“Mesela şöyle bir davada kadın diyorsa işte ‘benim eşim madde kullanıyor’ diyorsa biz iki tarafı da bir tam teşekküllü devlet hastanesi... Yani bu aslında uzmana kalmış bir şey ama ben gönderiyorum. Çünkü hani bu bir iddia olabilir, çocukları uzaklaştırmak için kullandığı bir yalan olabilir ortaya atılmış.” (SÇ 7)

Dolayısıyla boşanma dilekçelerinde alkol/madde kullanımının her zaman ifade edilmediği, sosyal çalışmacıların gerek görüşmeler sırasında gerek şikâyet üzerine eşlerden birinin alkol/madde kullanımı olduğunu öğrendikleri ve böylece söz konusu boşanma davasının alkol/madde kullanımı ile ilişkisinin kurulduğu belirlenmiştir.

3.1.2. Alkol/madde kullanımının eşler tarafından öğrenilmesi

Boşanma öncesi aşamada alkol/madde kullanım durumunun evlilik öncesinde bilinip bilinmemesi de evlilikte yaşanan sorunları ve boşanmaya giden süreci şekillendirmektedir. Bu bağlamda katılımcılar, bazı durumlarda alkol/madde kullanımının diğer eş tarafından evlilik öncesinde bilindiğini, eşin tedavi olma sözü ile evliliğin gerçekleşebildiğini fakat evlilikle ve

aynı evde yaşamayla beraber bu durumun daha fazla soruna yol açarak boşanma evresine gelinebildiğini belirtmişlerdir.

“Aynı evin içerisinde olmadığı için daha az sorunla karşılaşılıyorlar ve hani maddeyi kullanan kişi maddeyi daha çok o evlendiği kişinin yanında değil de başka bir zaman diliminde kullandığı için sorun çıkmıyor. Ama aynı evin içerisinde yaşadıkları durumlarda hani madde kullanımını birlikte oldukları zamanlarda da kullandığı için sorunlar başlıyor.” (SÇ 4)

“Bilenler de var ama evliliğin bu derece etkileneceğini düşünmüyorlar. İşte nişanlılık döneminde ‘hadi birlikte deneyelim’ deyip hani bu sanki bir yaşamı renklendirme falan çabası gibi görüp hoşlarına bile gidebiliyor. Ama sonra evlilik içerisindeki sorumluluklarla beraber çocukların da doğumu vs. sandıkları gibi yani bu işin öyle çok da hafife alınacak bir şey olmadığını fark edebiliyorlar.” (SÇ 2)

“Mesela bu görüştüğüm daha önceden biliyormuş ama ‘ben’ diyor ‘sadece esrar kullandığını biliyordum. Hani esrar da çok zararlı değil. Yani sigara gibi içiyordu falan.’ Çok hani umurunda olmamış. ‘Zaten seviyordum da, işte gençtim biliyordum ama şey yine de evlendim. Çünkü bana söz verdi işte bırakacağım tedavi olacağım falan dedi’ diyor. ‘Sonra kokain kullanmaya başladı’ diyor. Böyle haberi olup da evlenenler de var.” (SÇ 5)

Bazı durumlarda ise alkol/madde kullanımının evlilik öncesinde diğer eş tarafından bilinmediği, zaman içinde öğrenildiği ve böylece boşanma fikrinin ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

“Öncelikle diğer taraf madde kullananın madde kullandığını bilmiyor. En az 1 yıl falan sonra öğreniyor. En erken öğrenen belki bir yıl sonra öğreniyordur. Çünkü şey yok, madde kullanan kişi bir kere bağımlı olduğunu kabullenme süreci falan bir kere kendiyile savaşıyor zaten o yüzden bunu paylaşmıyor. Öncelikle geçinemiyoruz

---

zannediyor diğer taraf, sağlıklı olan taraf. Zamanla zamanla o değişimleri fark ediyor. Yani bir gariplik olduğunu fark ediyor ve onu takip etmeye başlıyor. Daha sonraki o bir yıldan sonraki süreçte de yavaş yavaş emin oluyo madde kullandığına. ‘Kullanıyor musun?’ diye sorulduğunda genellikle inkâr edildiği için bu baya bir zaman alıyor.” (SÇ 1)

Sonuç olarak sosyal çalışmacıların dahil olduğu boşanma davalarında; eşlerin, diğer eşin alkol/madde kullanımından haberdar olma süreçlerinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu farklılığın ise boşanma sürecinde etkili olduğu anlaşılmıştır.

3.1.3. Alkol/madde kullanımı nedenli boşanmalarda diğer etkenler

Araştırmada boşanma nedeni olarak alkol/madde kullanımı incelense de yapılan analizler neticesinde bu sebebin altında pek çok farklı etkenin de yer alabildiği görülmüştür. Dolayısıyla ele alınan temel boşanma etkeni alkol/madde kullanımı olmakla beraber, alkol/madde kullanımının yol açtığı diğer sorunlar bu başlık altında ele alınmıştır.

Alkol/madde kullanımına bağlı; aile içi şiddet, çocuğun olması, alkol/madde kullanımının duyulması, ekonomik zorluklar, diğer tedavi girişimlerinin başarısız sonuçlanması olmak üzere 5 farklı etken boşanma talebinin gerekçesini oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda alkol/madde kullanımı olan eşin diğer eşe fiziksel, psikolojik, cinsel veya ekonomik şiddet uyguladığı öğrenilmiştir. Dolayısıyla alkol/madde kullanımının sıklıkla şiddet öyküsü ile bir arada olduğu, esas gerekçe olarak kimi zaman şiddetin gösterildiği fakat uzmanların araştırması ile alkol/madde kullanımının ortaya çıkarıldığı anlaşılmıştır.

“Alkol ve madde kullanımı büyük oranda zaman içerisinde bir şiddet vakasına dönüşüyor. Yani fiziksel, cinsel, ekonomik, duygusal... Mutlaka bir şiddet noktasına dönüşüyor. Birbiri ile bağlantılı, ikisini birbirinden ayırt etmek mümkün değil. Şiddetli geçimsizliğin alt konusu gibi zaten yoğun alkol kullanımı var.” (SÇ 3)

“Aslında şiddetli geçimsizlik sebebi ile başvurup sonrasında işte biz incelemelerimiz görüşmelerimiz sonucunda alkol ya da madde bağımlılığına bağlı olarak aslında bu sorunları yaşadıklarını fark ediyoruz... En çok rastladığımız şey aslında hakaret, küfür, aşağılama, şiddet... En çok yaşadığımız şey bu. Eşe ve çocuklara karşı

işte alkolün fazla kullanımı neticesinde daha çok bu sebeple geliyorlar aslında şiddete uğramış kadınlar, çocuklar. (SÇ 2)

“Alkol ya da madde kullanıyor’ diye gelmiyorlar buraya, başka sebeplerle boşanma davası açılıyor ama boşanmasında etki yani alkol ve madde de büyük bir etki oluyor. Yani bu dört mesele; şiddet, aldatma, madde, alkol genelde dosyalarda bunlar bulunuyor.” (SÇ 5)

Kimi zaman ise eşlerden birinin alkol/madde kullanımı ve beraberindeki problemler, tek başına boşanma sebebi olmamakta, boşanma fikri eşlerin çocuğu varsa ortaya çıkabilmektedir. Katılımcılara göre; alkol/madde kullanımı olmayan eş, çocuk olmadan önce alkol/madde kullanımını tolere edebilmekte, çocuk olduktan sonra çocuğun olumsuz etkilenmemesi ve ihmal edilmemesi adına boşanma talebinde bulunabilmektedir. Çocuğu olmayan ailelerin alkol/madde kullanımının çözümü için tavsiye arar nitelikte adliyeye başvurdukları düşünüldüğünde ailede çocuğun olmasının, boşanmaya giden süreci hızlandırdığı söylenebilir:

“Evlilik kısmında bir çocuk sahibi olmadan bir de çocuk sahibi olduktan sonraki süreç var. Çocuk sahibi olmadan önceki süreçte genellikle erkeklerin madde kullanımı kadınlara göre daha fazla oluyor. Ve bir eşin diğer eşin madde kullandığından haber olmuyo daha fazla. Olayın çocuk olduktan sonraki kısmına gelecek olursak, çocuk olduğunda işte hepimiz de aşağı yukarı bunu yaşadık. En azından kendi adıma söyleyeyim ve de çevremde gözlemlediklerim adına; çocuk sahibi olduktan önceki yaşama bakış açınız, sonrasında farklı. Haliyle o zaman işte belli daha fazla sorumluluk daha fazla yükümlülükler, ihtiyaçlar... Bunun çocuğa, çocuk adına zarar vermemesi mümkün değil. Onu gördüğü anda da genellikle işte kadın ya da erkek neyse buna daha fazla reaksiyon göstermeye başlıyor.” (SÇ 3)

Sosyal çalışmacıların ifade ettikleri boşanma nedenlerinden üçüncüsü alkol/madde kullanımının, eşin yakın çevresi tarafından duyulmasıdır.

“Kadınlar, çünkü eşlerinin olumlu yanlarını anlatmayı seviyorlar galiba olumsuz yanlarını çok yansıtmıyorlar. Eşleri ile hava atmayı mı seviyorlar desek. Yani hatta aldatılmada bile bu böyle. Ben şöyle düşünüyorum burada çalışmaya başladıktan sonra; kadınların yuvayı yıkma nedenlerinden biri aldatılmak değil aldatıldığının duyulması.”
(SÇ 1)

Alkol/madde kullanımı olan eşin evin gelirini alkole/maddeye harcaması, para yönetimi yapma becerisini kaybetmesi ve zamanla iş yaşamından ayrılması/kovulması da eşin boşanma kararı almasında etkili bir unsurdur. Bu durum eşler arasında ekonomik temelli problemleri açığa çıkarmakta ve geçimsizliğe neden olmaktadır.

“Ekonomik şiddet, yani kazandığı parayı alkole ve uyuşturucuya yatırmaya başlıyor, eve bakmamaya başlıyor. Daha sonra da iş mahkeme aşamasına geliyor yani.” (SÇ 8)

“İşlerini kaybetmeleri çok önemli. Durmadan iş değiştiren insanlar var. Yani bir kere gece sabaha kadar içiyorsa ya da madde kullanıyorsa ertesi gün işe gidemeyebiliyor. Gittiğinde de çok sağlıklı davranışlar sergileyemiyor. İşlerinden olma olasılıkları çok fazla. Bu da zaten beraberinde getirdiği ek sorunlar arasında aslında.” (SÇ 2)

“Mesela şey duymuştum kadın diyor ki işte hani ‘o kadar çok para arıyor ki. Para yok çünkü hani sürekli maddeye yatırıyor. Parayı çocukların iç çamaşırlarına falan saklıyorum, artık elimdeki paralara ulaşmasın diye.” (SÇ 7)

Alkol/madde kullanımı ile mücadelede başarısız olunması, kişinin iyileşeceğine dair inancın yitilmesi gibi nedenler de eşin boşanma kararını almasına yol açmaktadır. Bunun yanı sıra aile danışmanlığı, yakın çevre desteği ve AMATEM gibi çözüm yolları denense de başarısız olduğu takdirde eşler boşanmaktadır:

“Öncesinde bir şans verilmiş. Yani birkaç kez şans verilmiş oluyor. İşte tedavi olunsun diye beklenilmiş oluyor, tedavi olunuyor ama

yarıda bırakılmış olunuyor. Hep öncesinde aslında şans verilmiş artık son raddeye gelinmiş. Yani durum içinden çıkılmaz bir hal aldığı için artık bize geliyorlar.” (SÇ 5)

“Ya belirli bir tolerasyon var. Destek arama, çare arama, karşılıklı iletişim kurarak belki işte bir tedaviye yönlendirme, oradan iyi bir sonuç bekleme vs. Bunlar sonuçlanmayıp son noktaya geldiğinde sonuçta gelip de dava geliyor.” (SÇ 3)

Alkol/madde kullanımı ile mücadelede eşler, boşanma davası açmayı da çözüm yolu olarak değerlendirebilmektedir. Sosyal çalışmacılara göre, eşler adliyeye giderek ve boşanma dilekçesi vererek mahkemeyi otorite olarak belirlemekte ve alkol/madde kullanan eşin bu otorite karşısında tedaviyi gerçekleştirmesini beklemektedir.

“Kadın mesela diyor ki ‘ben kesinlikle boşanmak istemiyorum. Ama eşimin tedavi olmasını istiyorum.’ Bu mahkemeyi ilgilendiren bir şey değil. O zaman tamam kapat davayı git tedavi ol. Mahkeme kimseye şey demiyor; ‘sen tedavi olacaksın, sen olmayacaksın.’ Şimdi bu kişide şu oluyor, ‘ama hani’ diyor ‘ben tedavi ol diyorum, olmuyor. Acaba siz yönlendirseniz hani düzelebilir miyiz?’ Onun geliş amacı biraz daha farklı evlilik birlikteliğini daha böyle sağlamlaştırmak amacıyla geliyor.” (SÇ 7)

Katılımcıların söylemleri doğrultusunda alkol/madde kullanımının tek başına bir sebep oluşturmadığı ve alkol/madde kullanımına bağlı olarak yaşanan diğer sorunların boşanma gerekçesi haline geldiği görülmektedir. Dolayısıyla alkol/madde kullanımı tedavi edildiği takdirde eşlerin boşanma taleplerinin de ortadan kalkacağı anlaşılmaktadır.

3.2.Boşanma Aşaması

3.2.1. Boşanma şekli

Boşanma davaları, anlaşmalı veya çekişmeli olmak üzere iki farklı şekilde adli sürecin konusu olabilmektedir. Anlaşmalı boşanma davalarında tarafların her ikisi de boşanmak istemektedir. Fakat çekişmeli boşanma davalarında taraflardan biri boşanmayı reddetmekte, bu nedenle

diğer tarafın boşanmayı haklı kılar kanıtlar sunması gerekmektedir. Sosyal çalışmacıların boşanma davalarına dahil oldukları nokta da tam olarak bu çekişmeli noktadır. Hâkim/e hem evlilik birlikteliğinin değerlendirilmesi hem de velayet konusu için sosyal çalışmacının görüşüne başvurmaktadır.

“Zaten bize anlaşmalı boşanmalar gelmiyor. Yani anlaşmalı boşanma direkt hâkimin karşısında onlar anlaşıyor bir dilekçe yazıyorlar iki taraf da imzalayarak olay bitiyor. Biz onları görmüyoruz biz genelde çekişmeli boşanmaları görüyoruz. Zaten çekişmeli olması halinde bize geliyor. Biz hani bizim ilgi alanımızla ilgili konuyu hâkim yolluyor.” (SÇ 5)

“Anlaşmalı boşanıp boşanmamak tamamen taraflara kalmış. Hani işte çocuğun velayeti konusunda ya da mal paylaşımı konusunda kendi aralarında bir anlaşmaya varmışlarsa o anlaşmalı olarak bize gelmiyor zaten.” (SÇ 8)

Yapılan görüşmeler neticesinde boşanma davalarının çoğunun çekişmeli olarak sosyal çalışmacıya iletildiği belirlenmiştir. Sosyal çalışmacılara göre alkol/madde kullanımı, kişinin karar verme becerisine ket vurduğu veya mahkeme karşısında aleyhine kullanılacak bir durum yaratabileceği endişesiyle inkara başvurduğu dolayısıyla boşanma sürecinde eşler arasında anlaşmazlıkları ortaya çıkarabilmektedir:

“Genelde çekişmeli olarak devam ediyor. Yani u madde dediğim gibi ben onu ona yorumluyorum. Yani madde kullanımı nedeniyle çok fazla yıpratmış oluyorlar yani birbirlerini dolayısıyla da genelde çekişmeli oluyor.” (SÇ 4)

“Zaten insanın bir diğer insanla uzlaşabilmesinde en başrolde olan organ akıl. Maddenin ilk saldırdığı yer de akıl yani ve karar alıyosun mesela. O kararı uygulayamamasını sağlayan bir madde alıyo. Tutarlılık oluşturan bir maddeyi alıyo vücuduna. Dolayısıyla uzlaşamıyosun. Yani uzlaşmak için tutarlılık gerekli, tutarlılığı yok eden bir maddeyi kullandığı için de ben denk gelmedim hiç. Yani

madde kullanan ama efendi bir şekilde uzlaşıp boşanabilene hiç denk gelmedim.” (SÇ 1)

“Anlaşmalı olanlar da vardı ama çoğunluğunda olmuyor. Çünkü diğer kişi o boşanmadan mütevellit alkol kullandığını kabul ederse diğer haklarında da kendisi aleyhine, hak demeyelim de diğer hususlarda da kendisi aleyhine kararlar çıkabileceğini düşünüyor mahkemede o yüzden inkâr ediyor.” (SÇ 3)

3.2.2. Velayet konusu

Alkol/madde kullanımı ile ilişkili boşanma davalarında, diğer boşanma davalarından farklı değerlendirilen konulardan biri çocuğun velayeti konusudur. Çünkü velayetin hangi ebeveynde olacağını belirlenmesinde, alkol/madde kullanımı önemli bir kıstas olarak yer almaktadır. Bazı sosyal çalışmacılar; alkol/madde kullanımı olduğu tespit edilen ebeveyne hiçbir şart ve koşul altında velayetin verilemediğini ifade etmişlerdir.

“Madde kullanan ebeveyne çocuğu verebilmenin şartı şu; onun madde kullandığının ortaya çıkmamış olması. Çıktığı anda veremeyiz. Çünkü çocuğun üstün yararı ilkelerine uymaz. Babasıdır ya da annesidir yazık falan diyemiyoruz. Önemli olan çocuğun yararı. Madde kullanan bir insanın bir çocuğun sorumluluğunu alabilmesi için ne lazım? Frontal lobunun sağlıklı olması lazım. Bizi yetişkin yapan şey frontal lob ve madde de frontal lobu tıkıyor. O zaman olmuyo malesef.” (SÇ 1)

“Yani birisinin madde kullanımı varsa eğer, yani ona velayetin verilebileceğini düşünmüyorum ben şahsen. İki çünkü çocuğu ihmal edebilir, çocuğu alıp kullanabilir. Yani önemli odak noktası çocuk orda. Çocuk her şeye maruz kalabilir. İki direkt etkiliyor bence velayeti.” (SÇ 8)

Bazı katılımcılara göre ise alkol/madde kullanımı, sosyal içicilik boyutunu aşarsa ve bağımlılık boyutuna ulaşır ise bu ebeveyne velayet hakkı verilmediği anlaşılmıştır. Sosyal

çalışmacıların konu ile ilgili açıklamalarında “alkol/madde kullanımı” yerine “alkol/madde bağımlılığı” ifadesini kullanmalarından, velayet için “bağımlılık” eşiğini dikkate aldıkları anlaşılmıştır. Dolayısıyla katılımcıların bazıları için çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenebilme açısından alkol/madde kullanımı ve bağımlılık arasındaki farkın dikkate alındığı tespit edilmiştir:

“Gerçekten bu artık bağımlılık boyutundaysa çocuğa bakmayı engelliyorsa velayeti kaybediyor.” (SÇ 9)

“Delillerle, anneden aldığımız verilerle, çocuklardan aldığımız verilerle kullanıp kullanmadığına ilişkin bizde bir kanaat oluşuyor. Eğer gerçekten baba ya da anne madde bağımlıysa, bu velayette bizim için önemli bir şey.” (SÇ 5)

Ebeveynlerden birinin alkol/madde kullanımı varken, diğer ebeveynin de çocuğun bakımını üstlenebilecek yeterliliğe sahip olmadığı sosyal çalışmacılarca tespit edilmektedir. Bu gibi durumlarda ilk olarak ebeveynlerin sosyal destek sistemleri incelenmekte ve bu sistem içerisinde çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenebilecek, üstlenme konusunda istekli kişiler varsa onlar vasi olarak atanmaktadır. Böyle bir kişiye ulaşılmazsa çocuk hakkında koruma kararı çıkarılmakta ve bakım sorumluluğu devlete devredilmektedir:

“Bu adam madde kullanıyordur veremeyiz falan öyle bir şey yok... İşte burada sosyal destek de devreye giriyor. Babaya velayeti veriyorsun ama baba yani o kadar alakasız ki babaanne yani öyle bir babaanne var ki, dede var ki çocukların bütün sorumluluklarını karşılayabiliyor. Yani onlara, sosyal destek yine önemli burada. (SÇ 7)

“O zaman velayeti ikisine de vermiyoruz vasi atayabiliyoruz. Mesela babaanne olabilir, anneanne olabilir bunlara velayet değil de vasilik. Vasilikte de velayet kadar geniş bir kapsam söz konusu değil. Daha böyle hukuki durumlarda falan geçerli. O da mümkün değilse yurda alınıyor sevgi evlerine alınıyor. Devlet el koyuyor yani çocuğa. (SÇ 1)

Alkol/madde kullanımı olduğu gerekçesi ile çocuğun velayetini almaya hak kazanamayan ebeveynin tedavi olması durumunda yeniden velayet davası açma ve çocuğun bakımını üstlenme gibi hakkı da mevcuttur:

“Şey yani eğer tedavi olursa gerçekten sağlıklı bir şekilde şey yaparsa kendi velayetin değiştirilmesi için ya da görüş gününün arttırılması için tekrar mahkemeden talepte bulunabilir.” (SÇ 8)

Boşanma davalarında çocuğun velayeti konusu katılımcıların mesleki kanaatleri üzerinden şekillenebilen kritik bir aşamadır. Katılımcıların velayet konusunda bir kanaate varabilmeleri alkol/madde kullanımına yönelik farkındalıklarıyla yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların bazıları için alkol ve madde kullanımının velayetin alınmasına doğrudan bir engel teşkil edebildiği şeklinde yorumlanmaktayken bazıları içinse alkol/madde kullanımı bağımlılığa dönüşmediyse velayet hakkının geçerliliğini koruduğuna yönelik kanaat baskın olabilmektedir.

3.2.3. Kök ailelerin etkisi

Eşlerin kök ailelerinin boşanma aşamasındaki tutum ve davranışları da boşanma sürecini etkileyebilmektedir. Kök ailelerin alkol/madde kullanımı olan tarafın ailesi olup olmamaları, tutum ve davranışlarını değiştirebilmektedir. Sosyal çalışmacıların karşılaştıkları davalarda alkol/madde kullanımı olan eş genellikle erkek olmaktadır. Erkeğin kök ailesi boşanma sürecinde genellikle kendi yakınına sahip çıkan, karşı tarafa ise suçlayıcı bir yaklaşım göstermektedir. Sosyal çalışmacıların gözlemleri doğrultusunda belirlenen kök aile grubunun ilki, her koşulda kendi evladını destekleyen ve haklı/haksız ayırt etmeksizin kendi evladının çıkarlarını gözeten aileler olmuştur. Bu aileler, özellikle boşanma aşamasında evlatlarını destekleyici ve karşı tarafı suçlayıcı tutum ve davranış sergilemektedir:

“Yani kendi çocuklarının taraflarını tutuyorlar. Yani u olay nedeniyle karşı tarafı suçluyor her iki aile de. İşte ‘senin kızın yüzünden oldu, senin oğlun yüzünden oldu’ şeklinde. Yani tamamen suçlamaya yönelik oluyor genelde.” (SÇ 8)

“Madde kullanımında da genelde madde kullananın ailesi kendi çocuğunu tutuyor... Mesela bugün gelen dosyamda kullanan kişinin annesi çocuğunun tarafında. Hani artık yapacak bir şey olmadığını,

---

onun hani kullanmaya devam ettiğini, çocuğunu atamayacağını biliyo. Yani gelinini savunacağına yine oğlunun tarafında oluyor.” (SÇ 5)

“Hayır, bizim oğlumuzun böyle bir sorunu yok uu ya da içiyorsa senin yüzünden içiyor şöyledir falan gibi yaklaşan aileler de olabiliyor.” (SÇ 2)

Bazen ise alkol/madde kullanan eşin ailesi çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenme ve vasisi olma konusunda ısrarlı davranmaktadırlar. Katılımcıların gözlemlerine göre kök aileler arasında çocuğu sahiplenme isteği, alkol/madde kullanan eşin kök ailesi tarafından daha yoğun durumdadır. Bu amaç için kök ailelerin alkol/madde kullanımını görmezden gelme veya inkâr etme eğilimleri olabilmektedir.

“Şimdi köken aileler mesela diyelim ki baba kullansın. Babanın anne-babası o maddeyi biraz görmezden geliyor. Ben zaten başlarında olucam falan diye çocuğu almak istiyoy. Haliyle yani çocuğun yararı ikinci plana düşüyo köken aile için.” (SÇ 1)

“Yani biz böyle alkol ve madde şeyi varsa genellikle torunlarına sahip çıkma eğiliminde oluyorlar. Yani onlar yüklenmiş oluyorlar ebeveynlik şeylerini rollerini.” (SÇ 9)

“Özellikle erkeğin ailesinin çocuk ortada çocuk olduğu için... O babaannelerin özellikle o çocuğu sanki kendi doğurmuşçasına bir sahiplenme tutkuları var. Anneannelerde ve diğer dedede bu kadar görmedim. Ve babaanne ve diğer dede herhalde bu soyunun devam etmesi ile ilgili bir şeyler, daha sahipleniciler. Daha işte ‘benim çocuğum, vermem ben o kadına.’ ” (SÇ 6)

Bazı aileler ise evlatları alkol/madde kullandığı için diğer eşe karşı daha ılımlı ve çözüm odaklı tutum benimsemektedirler. Bu aileler için, evlatlarının alkol/madde kullanımını kabullendikleri ve her iki tarafın da iyilik hallerinin gözetilmesi için boşanmanın gerçekleşmesini istedikleri ifade edilmiştir:

“Aileler şey de yapabiliyor mesela artık çocuğunun farkında uyuşturucu ya da alkol kullanıyor. ‘Zaten bu düzelmez, sen hani bundan kurtul, bırak bunu. Şey yapma, hani arama, sorma. Bırak kendi haline bırak gibi. Hani zaten bu düzelmez, sana zarar vermesin. Yani bırak bunu kendi hayatını kur’ gibi diyen aileler de var.” (SÇ 5)

Alkol/madde kullanımı olmayan eşin ailesinde hem boşanmayı destekleyici hem de engelleyici tutum ve davranışlar gözlemlenmiştir. Katılımcılar; bu ailelerden bazılarının karşı tarafın tedavi ol(a)mayacağına inanarak boşanmayı hızlandırmayı amaçladıklarını, bazılarının ise alkol/madde kullanımını görmezden gelerek çocukların varlığı neden gösterilerek evlilik birlikteliğinin sürdürülmesine yönelik söylemlerde bulduklarını şöyle ifade etmişlerdir:

“Mesela baba kullanıyorsa, anne kullanmıyorsa; annenin annesi yani anneanne, bu damat profilini her geçen gün olumsuz anlamda kızını dolduruyor. Hani ‘yaşın daha da ilerlemeden işte sal gitsin’ gibisinden. ‘Daha düzgün biri ile evlen’ ya da artık nasılsa bu kısmı uyduruyorum yani nasıl bir doldurma yapıyorsa. Kök aile de şunu görüyor çünkü bir iki kere özellikle AMATEM’e gittiyse ve devam ediyorsa kök aile de artık ‘bundan koca olmaz’ kanaatine varıp olumsuz anlamda bu sürece katılmaya başlıyor.” (SÇ 1)

“Ben genel olarak söyleyeyim bunlarda (kadın eşin kök ailesi) mesela işte hani ‘yapma boşanma, işte hani çocukların var. Evinde kalmaya devam et’ hani bu algı inanılmaz derecede var... Madde kullananın ailesinde de. Yani onlarda zaten bir problem yok da hani diğer taraf da yani kadının ailesi de bu şekilde düşünüyor.” (SÇ 7)

3.3.Boşanma Sonrası

3.3.1. Ebeveyn-çocuk arasındaki şahsi ilişkinin düzenlenmesi

Boşanma sonrasında alkol/madde kullanımı olan ebeveyn ile çocuğun şahsi ilişkilerinin düzenlenmesinde de sosyal çalışmacıların önemli rolleri vardır. Boşanma gerçekleşikten sonra söz konusu ebeveynin ve çocuğun görüşme yerleri, sıklıkları, şekilleri, yalnız olup olmayacakları vb. gibi durumlar; ebeveynin alkol/madde kullanım yoğunluğuna göre farklılık göstermektedir.

Alkol/madde kullanımı yoğun olmayan ve sağlık raporunda ebeveynlik görevlerinin yerine getirilmesine engel durum görülmeyen ebeveyn ile çocuğun şahsi ilişki düzenlerinde esnek davranılmaktadır. Bu ebeveyn ile çocuğun belirli gün ve saatlerde bir araya gelip vakit geçirmeleri katılımcılar tarafından uygun görülmektedir.

“Tamam bu kişi madde kullanıyor olabilir ama çocuklarla şahsi ilişki kurmasına engel bir durum mudur? Hani bu seviyede madde kullanan biri çocuklarına zarar verir mi veremez mi? Bunun bu sefer ikilemi ortaya çıkıyor... Psikiyatrist bir rapor düzenliyor. Raporda diyor ki ‘evet’ diyor ‘bu kişi madde kullanıyordur. Ama bunun kullandığı maddenin ya da işte alkoliktir ama alkoliklik düzeyinin’ diyor ‘çocuklarıyla şahsi ilişki kurmasına engel olacak bir boyutu yoktur.’ Hani onun yani onun doğrusunu biz burada uyguluyoruz.” (SÇ 7)

“Madde kullananlar boyutuna indirgeyecek olursak, çocuğun diyelim ki işte baba kullanıyor anneye velayet verildi. Ama babayla tümünden artık ‘ha senin baban alkol kullanıyor. Bundan sonra yaşantında baban yok’ diye bir şey söyleyemezsiniz çocuğa.” (SÇ 3)

Ebeveynin alkol/madde kullanımı yoğunlaştıkça çocuğuyla kurabileceği şahsi ilişki de seyrekleşmektedir. Katılımcıların çoğu, alkol/madde kullanımı yoğun olan fakat yine de hastane servisi tarafından ebeveynlik görevlerini yerine getirebileceği belirtilen ebeveynlerin çocuklarını yatılı şekilde göremeyecekleri, yalnızca belirli günlerin belirli saatlerinde bir araya gelebilecekleri doğrultuda karar almaktadırlar.

“Madde kullanımında direkt birisine kanaat getirdiysek ben şahsen yatılı vermiyorum. Sadece günü birlik işte o ne diyeyim baba çocuk ilişkisi kaybolmasın, o güven bağı kaybolmasın diye gününbirlik veriyorum. Yatılı vermiyorum.” (SÇ 8)

“Saatlik işte atıyorum cumartesi günü saat sabah 10’dan 14’e kadar. İki saat belki dört saat ama yatılı çok verme taraftarı değilim ben. Hani yatılı şahsi ilişki o durumda vermem.” (SÇ 6)

Bazı durumlarda ise alkol/madde kullanımının en yoğun görüldüğü ebeveynler ile çocuklarının görüşmelerinde mahkeme tarafından belirlenen bir uzmanın/meslek elemanın görüşmeye refakat etmesinin uygun olacağı kanaatine varılmaktadır.

“Şahsi ilişki konusunda da yine alkol ve maddenin kullanım derecesi önemli eğer yine dediğim gibi bağımlıysa ve işte çocuğa zarar verebilecek hareketleri varsa işte halüsinasyon görebiliyorsa ya da şiddete başvuruyorsa kendini kaybediyorsa o şekilde şahsi ilişkide direkt kişiyle çocuğu bir araya getirmiyoruz. Bir refakatçi eşliğinde görüşmelerine onay veriyoruz...” (SÇ 5)

“Babayla hatta bazen kişisel ilişki kurmalarına bile müdahale edip en aza indiriyoruz. Veya pedagoğ eşliğinde oluyo veyahut da hepten o bağ kesiliyor. Bu şekilde ilerliyor.” (SÇ 1)

Boşanma sonrasında ebeveyn-çocuk arasındaki şahsi ilişki her ne kadar uzmanlar ve mahkeme tarafından kararlaştırılsa da bazı durumlarda velayet hakkı bulunan ebeveyn de bu ilişkide düzenleyici rol oynamaktadır:

“Dış çevreden kendisini soyutlama var. İşte madde ile birlikte ebeveyn görev ve sorumluluklarını yerine getirememe var... (Bu yüzden) çocukları birbirlerine göstermeme durumları da oluyor.” (SÇ 4)

3.3.2. Aile üyelerinin yaşamları

Katılımcılar, boşanma sonrası süreçte aile üyelerinin yaşamlarına ilişkin gözlemlerde de bulunmuşlardır. Bu doğrultuda aile üyelerinin her birinin ayrı ayrı sorunlar yaşadıklarını fakat en çok çocukların mağdur olduklarını belirtmişlerdir.

“Kullanan da mağdur oluyo. Çünkü bir zaafi ile uğraşılıyor zaten, bir yandan kayıplar yaşıyor. Yanında olması gereken eşi gidiyor, çocukları göremez hale geliyor, anne babasından sürekli negatif bir bakış açısı var. Kimsenin oğlunun veya kızının madde kullanımını destekleyecek hali yok. Herkes tarafından o kuyunun içine içine

---

itiliyor. Sonra adeta zaten ölüyor ve üzerine toprak atılıyor. O da mağdur.” (SÇ 1)

“Aslında şey kendisi de u madde kullanan baba ya da anne kimse o aslında kendisi çok mağdur, eş mağdur, çocuk en mağdur. Bence hani ne olursa olsun en mağdur kişi çocuk oluyor burada.” (SÇ 6)

“Mağdur olan hani bizim çalıştığımız kesim içerisinde çocuklar oluyor tabi ki. Eee her durumda çünkü bir taraf kullanıyor, diğer taraf da bunu kendi başının çaresine bakıyor; ya ailesine gidiyor, ya çocukları da terk edip gidiyor ya çocukları da almaya çalışıyor. Her türlü aile birliği dağıldığında çocuklar mağdur oluyor.” (SÇ 9)

Yapılan görüşmeler neticesinde boşanma sonrası süreçte hem ebeveyn-çocuk arasındaki şahsi ilişkinin düzenlenmesinde hem de bireylerin kuracakları yeni yaşam düzenlerinde alkol/madde kullanımının etkisini sürdürdüğü belirlenmiştir. Dolayısıyla alkol/madde kullanımına bağlı gerçekleşen boşanma davalarında, boşanma sonrasında da sosyal çalışmacıların etkin rol üstlendiği anlaşılmıştır.

SONUÇ

Araştırma sonucunda alkol/madde kullanımının; boşanma öncesinde, sırasında ve sonrasında eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilediği ve pek çok sorunu beraberinde getirdiği tespit edilmiştir. Bu sorunlar sırasıyla alkol/madde kullanımının evlilikten sonra fark edilmesi, boşanmanın anlaşmalı veya çekişmeli gerçekleşmesi, çocuğun velayetinin alınması için engel teşkil etmesi, ebeveyn-çocuk arasındaki şahsi ilişkinin düzenlenmesinde sınırlayıcı olması, aile üyelerinin yeni yaşamlarında çeşitli mağduriyetler yaşaması olarak belirlenmiştir.

Boşanma öncesi süreçte, sosyal çalışmacıların alkol/madde kullanımından haberdar olma şekilleri farklılaşmaktadır. Örneğin katılımcılar bazı durumlarda, alkol/madde kullanımı konusunda farkındalığı bulunan davacıların boşanma dilekçelerindeki ifadeleriyle doğrudan bilgi edinmekteledir. Davacıların boşanma dilekçesinde alkol/madde kullanımını belirtmedikleri durumlarda ise kendi gözlem ve değerlendirmeleri sonucunda kullanım olduğunu öğrenmekteledir. Bazı durumlarda ise eşlerin alkol/madde kullanımını reddettiği, bu durumda sosyal çalışmacıların sağlık raporu almak üzere tarafları hastanelere yönlendirdiği görülmüştür. Sosyal çalışmacıların alkol/madde kullanımından haberdar olma

biçimlerinin, alkol/madde kullanımının boşanmak isteyen eşlerin, boşanma gerekçelerine göre değiştiği tespit edilmiştir. Nitekim sosyal çalışmacının sağlık raporu istediği ve kullanım tespit ettiği davalarda davacı tarafından öne sürülen esas boşanma gerekçesinin şiddet olduğu; boşanma dilekçesinde alkol/madde kullanımının belirtildiği davalarda ise davacının farkındalık sahibi olduğu anlaşılmıştır.

Alkol/madde kullanımı ile ilişkili boşanma davalarında; diğer eşin, evlilik öncesinde mi sonrasında mı alkol/madde kullanımını öğrendiği boşanmaya giden sürecin hızlanıp hızlanmaması konusunda önem arz etmektedir. Evlilik öncesinde alkol/madde kullanımı hakkında bilgi sahibi olan eşlerin var olan durumu sosyal içicilik olarak yorumlayarak alkol/madde kullanımını sorun olarak görmedikleri ancak evlendikten sonra aşırı kullanım ile karşılaştıkları belirlenmiştir. Katılımcıların ifadeleri doğrultusunda bu gruptaki kişilerin zaten bilgi sahibi oldukları kullanım durumundan dolayı boşanma kararı almalarının daha kısa sürdüğü anlaşılmıştır. Öte yandan eşinin alkol/madde kullandığını evlilik sonrasında öğrenen bireyler de söz konusudur. Bu gruptaki eşlerin, ilk önce alkol/madde kullanımı ile ilgili şüpheleri ortaya çıkmakta ve şüphelerini doğrulayacak kanıtlar aramaktadır. Eş öncelikle durumu inkâr etmeye çalışmaktaysa da çoğunlukla bu gerçekle yüzleşmekte ve kabullenmektedir. Bu aşamadan itibaren sağlıklı eş, alkol/madde kullanımının sonlanması için eşlerini tedavi olmaya teşvik etmekte ve bir süre evliliği bu şekilde devam ettirmektedir. Dolayısıyla aile, eş ve çocuk faktörleri alkol/madde bağımlılığının tedavisinde önemli motivasyon araçları olarak yer alabilmektedir. Evliliğin, alkol/madde kullanımını azaltan bir etken olmasının yanı sıra tedaviye ikna etmeyi kolaylaştırıcı bir özelliği de bulunmaktadır (Kretsch ve Harden, 2013, s. 139). Yapılan bir araştırmada da evliliğin alkol/madde kullanımını azaltıcı ve riskleri engelleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kendler vd., 2016, s. 917). Bununla beraber alkol/madde kullanımı ile mücadelede tedaviler tek başına yeterli olamamakta, sürecin yönetimi ve takibi de en az tedavi kadar önemli hale gelmektedir. Bu nokta da eşler ve aile kurumu etkili bir tedavi planının önemli birer parçası haline getirildikleri takdirde pek çok bağımlılık sorununun boşanma ile sonuçlanmayacağı katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Ancak tedavi gerçekleşmezse eşlerin daha uzun süreçte boşanma kararı almalarına, bu nedenle daha uzun süre çatışma yaşamalarına ve zarar görmelerine neden olabilmektedir. Yapılan bir araştırmada da eşleri alkol kullanan kadınların evlilik doyumlarının düşük, stres düzeylerinin ise oldukça yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (O'Farrell vd., 1981, s. 187). Yine benzer şekilde, eşi alkol/madde kullanan

kadınların, eşi alkol/madde kullanmayan kadınlara kıyasla daha yüksek depresyon, kaygı ve stres düzeyine sahip oldukları ortaya konulmuştur (Cesur-Atintaş & Tutarel-Kışla, 2019, s. 756). Dolayısıyla alkol/madde kullanımına uzun süre maruz kalan eşler için evlilik birlikteliğinin stres unsuruna dönüştüğünü belirtmek mümkündür.

Boşanma öncesi dönemde ele alınması gereken son konu boşanma nedenleridir. Her ne kadar alkol kullanımı gibi zararlı alışkanlıkların aile birlik ve beraberliğini olumsuz etkilediği bilinmekteyse de (Aybey, 2015, s. 114) taraflar için çoğunlukla alkol/madde kullanımı boşanmanın asli nedeni olarak görülmemektedir. Alkol/madde kullanımı ile ilişkili boşanma nedenlerinden ilki, aile içi şiddetin uygulanmasıdır. Alkol/madde kullanan eş, herhangi bir sebepten dolayı diğer eşe fiziksel, psikolojik, duygusal, cinsel ve ekonomik şiddet uygulayabilmektedir. Katılımcılar alkol/madde kullanımı ile ilişkili boşanma davalarında en çok şiddet öyküsü ile karşılaştıklarını ve şiddet ile alkol/madde kullanım öyküsünün iç içe geçtiğini, aralarında ardıllık gözetemediklerini belirtmişlerdir. Yapılan bir araştırmada boşanmış kadınların %10.9'unun evlilik sürecindeyken eşlerinin hem alkol kullandığı hem de kendilerine şiddet uyguladığı bulunmuştur (Uçan, 2007, s. 41). Bir başka araştırmada da boşanmış 35 kişiden 15'inin yakın çevresine karşı şiddet uyguladığı, bu iki öykünün beraber görünür olduğu tespit edilmiştir (Kaptanoğlu vd., 1997, s. 58). Nitekim bu iç içe geçme nedeniyle alkol/madde kullanımının geçimsizlik adı altında boşanma nedeni olarak resmiyet kazandığını belirtmek mümkündür. Mahkeme kararlarında geçen boşanma nedenlerinin incelendiği bir çalışmada, son yıllarda boşanma nedeni olarak en fazla geçimsizliğin yer aldığı görülmektedir (Yıldırım & Baydur, 2017, s. 294). İşsever ve Dişçi'nin (2001, s. 152) yaptıkları araştırma sonucunda 3.060 çiftten 2.499 çiftin şiddetli geçimsizlik, 314 çiftin ise (%10,2) alkol kullanımı nedeni ile boşandıkları tespit edilmişlerdir. Söz konusu araştırmada şiddetli geçimsizliğin, alkol/madde kullanımını da kapsadığı belirtilmiştir.

Boşanmanın bir diğer görünür nedeni çocukların varlığıdır. Katılımcılar; eşi alkol/madde kullanan ve çocuğu olan eşlerin doğrudan boşanma kararı aldıklarını, çocuğu olmayan eşlerin ise alkol/madde kullanımını tedavi etmeye yönelik yaklaşım benimsediklerini gözlemlemişlerdir. Dolayısıyla eşlerin genellikle çocuklarını alkol/maddeden ve beraberindeki problemlerden koruma içgüdüsüyle boşanma kararı aldıkları anlaşılmıştır. Benzer şekilde Aktaş'ın (2011, s. 64) araştırmasında da çocuğu olan kişilerde, çocuğu olmayan kişilere kıyasla kötü alışkanlıklar nedeni ile daha fazla boşanmanın gerçekleştiği belirlenmiştir. Ancak yapılan bir başka araştırmada ise boşanmış 10 kadından 9'unun

çocukları olduğu, 8'inin çocukların geleceğinin olumsuz etkileneceği endişesi ile boşanma kararını ertelediği ve bunlardan 3 kadının boşanma sebebinin alkol/madde kullanımı ile kumar bağımlılığı olduğu sonucuna varılmıştır (Can & Aksu, 2016, s. 897). Dolayısıyla çocukların sağlığı ve iyilik halleri kimi ebeveyn için boşanmayı hızlandıran bir sebepken, kimi ebeveyn içinse çocuklarının olumsuz etkileneceği düşünülerek boşanmanın ertelenmesi için bir sebep haline dönüşebilmektedir. Sosyal çalışmacılara göre bir diğer boşanma nedeni eşlerin denedikleri tedavi yollarının başarısızlıkla sonuçlanması ve tedaviye olan inancın azalmasıdır. Pek çok eşin boşanma kararı almadan önce AMATEM'e ve çeşitli merkezlere tedavi için başvurma, sosyal çevrelerine danışma gibi yöntemleri kullanarak alkol/madde kullanımı ile mücadele etmeye çalıştıkları yukarıda da ifade edilmiştir. Bu süreçte diğer eş, alkol/madde kullanan eşe karşı zaman tanımakta, iyileşmenin gerçekleşmesini beklemektedir. Ancak eşin tedaviye ikna edilememesi, tedavinin yarıda bırakılması ve tedavi sürecinin sağlıklı yönetilememesi sonucunda tedavinin gerçekleşeceğine dair ümitler kaybolmakta ve boşanma kararı alınmaktadır.

Katılımcıların bir kısmı boşanmanın sebepleri arasında toplumsal baskı ve önyargıların olduğunu belirtmiştir. Öyle ki katılımcılara göre alkol/madde kullanımından ziyade kullanım durumunun eşin yakın çevresi tarafından duyulması boşanma sürecini hızlandıran bir neden olabilmektedir. Bu sebeple boşandığı gözlemlenen tarafların bireysel anlamda yaşadıkları sorunlardan ziyade sosyal çevrenin görüşlerini ve olumsuz söylemlerini önceledikleri anlaşılmaktadır.

Bir diğer boşanma nedeni alkol/madde kullanımı olan eşin gelirin büyük bir kısmını veya tamamını alkole/maddeye harcaması olarak tespit edilmiştir. Ayrıca kullanıma bağlı olarak eşin işten ayrılması ve gelir elde edememesi de aile içinde ekonomik problemlerin yaşanmasına yol açabilmektedir. Yapılan bir çalışmada madde kullanımı öncesinde %78.1 çalışma oranının madde kullanımı sonrası %38.1'e kadar gerilediği görülmüştür. Bununla beraber madde kullanımı olan bireylerin %44'ünün ekonomik anlamda zarar gördüğü de tespit edilmiştir (Sancar, 2017). Dolayısıyla madde/alkol kullanımı nedenli işsizlik ve gelir kaybı durumları aile içi ilişkileri olumsuz anlamda doğrudan etkilemekte ve boşanmaya giden süreci hızlandırmaktadır.

Eşlerden birinin alkol/madde kullanımının olduğu boşanma davalarında, **boşanma sırasında** gözlemlenen ilk durum bu davaların çoğunun çekişmeli olarak görülmesidir. Boşanma davalarının çekişmeli veya anlaşmalı olup olmaması tarafların boşanmayı isteyip

istememelerine bağlıdır. Anlaşmalı boşanmalar, daha kısa sürede gerçekleşirken çekişmeli boşanmalar ise daha uzun sürmekte ve taraflar için daha yıpratıcı olabilmektedir. Bununla beraber tarafların anlaşamadığı noktalarda uzmanlar sürece dahil edilerek durum değerlendirmesi yapılmaktadır. Sosyal çalışmacılar alkol/madde kullanımı ile ilişkili boşanma davalarında en çok çekişmeli boşanma türü ile çalışmaktadırlar. Alkol/madde kullanımı olan eşin boşanmak istememesi, diğer eşin ise ısrarlı boşanma talebi boşanmanın çekişmeli boşanma davası olarak sürmesine yol açmaktadır.

Boşanma aşamasında karşılaşılan bir diğer husus çocuğun velayeti konusudur. Alkol kullanımı bireyin aile içindeki görev ve sorumluluklarını aksatmasına neden olmaktadır (İl, 1986, s. 180). Bunun en önemli örneği ise çocuklara karşı görev ve sorumlulukta yaşanan ihmaldir. Uzun süreli alkol/madde kullanımının, ebeveynlerin çocuklara yönelik duyarlılıklarının azalmasına ve çocuklardan uzaklaşmalarına neden olduğu, bu gibi durumların ebeveynlik kapasitelerini zayıflattığı bilinmektedir (Kalkavan & Büken, 2017). Böylesi bir durum sosyal çalışmacıların kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bazı katılımcılar için alkol/madde kullanımı olan ebeveyn olmak hiçbir şart altında velayet hakkına sahip olamamak anlamına gelmektedir. Bazıları içinse yalnızca kullanım düzeyinde olan ve bağımlılık olarak nitelendirilmeyecek, çocuğun da ihmal edilmeyeceği durumlarda alkol/madde kullanan ebeveyne çocuğun velayetinin verebileceğine yönelik irade beyan edilmiştir. Sosyal çalışmacılardan bazıları alkol/madde kullanan ebeveyne velayet verilmesinde sosyal destek sisteminin etkililiğini göz önünde bulundurmaktadır. Zira alkol/madde kullanmayan ebeveyn çocuğun bakım sorumluluğunu üstlenebilecek güce sahip değilse, çocuk doğrudan devlet koruması altına alınmamaktadır. Bunun yerine alkol/madde kullanan ebeveynin sosyal destek sisteminde, bu güce sahip kişilerin olup olmadığı araştırılmaktadır. Şayet böyle kişi/ler bulunursa, velayet alkol/madde kullanan ebeveyne verilmekte ancak sorumluluk sosyal destek sistemindeki kişilerde olmaktadır. Bu durum bazı zamanlar sosyal destek sistemindeki kişilerin vasi olarak atanması şeklinde resmiyet kazanmaktadır. Bu yöntem de sosyal çalışmacılar tarafından tercih edilebilmektedir.

Katılımcıların son gözlem alanı, **boşanma sonrasındaki** yaşama ilişkin olmuştur. Alkol/madde kullanımı ile ilişkili boşanmalarda, ebeveyn-çocuk arasındaki şahsi ilişki her ne kadar boşanma sırasında düzenlense de bu ilişki biçimi boşanma sonrasındaki süreçte kurulmaktadır. Şahsi ilişkinin düzenlenmesinde sosyal çalışmacıların en önemli referans kaynakları, hastanelerden alınan ebeveynlik raporudur. Sosyal çalışmacılar, alkol/madde

kullanımı olan kişiyi ilgili servise yönlendirerek çocuk ile ne düzeyde ve nasıl bir ilişki kurabilir sorularının cevaplarını almaktadırlar. Gelen raporlarda kimi zaman kişinin ebeveynlik görevlerini yerine getirebileceğine dair karar yer alırken kimi zaman alkol/madde kullanımına bağlı olarak bu beceriyi kaybettiği belirtilmektedir. Sosyal çalışmacılar da ilgili kararlara istinaden ebeveyn ve çocuğun tek başlarına mı bir uzmanın gözetimi altında mı, yatılı mı birkaç saatliğine mi görüşeceklerini; bu görüşmelerin ne sıklıkla, hangi mekanlarda, kaç saat olacağına karar vermektelerdir. Araştırma sonucunda alkol/madde kullanım düzeyi yoğunlaştıkça, ebeveyn ve çocuğun daha az ve uzmanlar eşliğinde görüşmesine yönelik karar verildiği tespit edilmiştir. Velayet davaları için hastaneden alınan raporların incelendiği bir araştırmada da, alkol/madde kullanımı yoğun olan ebeveyn ile çocuğun görüşmesinin, az ve seyrek olduğu ve bu nedenle çocukta yabancılaşma olduğu tespit edilmiştir (Karadağ & Özdemir, 2021, s. 103). Boşanma sonrasındaki bir diğer önemli nokta, bu davalarda sosyal çalışmacıların aile üyelerinin yaşamlarına ilişkin olmuştur. Boşanma sonrası süreçte eşler de çocuklar da yeni bir düzene uyum sağlamak durumunda kalmaktadır. Fakat sosyal çalışmacıların gözlemleri doğrultusunda bu uyumun gerçekleşmediği, parçalanmış ailenin neredeyse tüm üyelerinin mağdur konumunda değerlendirildiği tespit edilmiştir. Sosyal çalışmacılar her bir üyenin farklı anlamlarda kayıplar yaşadığını ancak en çok eşler ile çocukların kaybının olduğunu vurgulamışlardır.

Sonuç olarak alkol/madde kullanan eşin olduğu evlilik birlikteliklerinde çeşitli problemlerin yaşandığı, eşlerin bu problemleri çözmek için ilk olarak sosyal destek mekanizmalarına ve AMATEM gibi profesyonel destek merkezlerine başvuruda buldukları, ilgili yerlerde tedavi gerçekleşmediği takdirde boşanma kararı aldıkları görülmüştür. Boşanma ile etkin bir mücadelenin gerçekleşebilmesi için öncelikle alkol/madde bağımlılığı gibi asli nedenlerin daha görünür hale getirilmesi gerekmektedir. Öte yandan alkol/madde kullanımının tedavisi noktasında eşlere etkili rehberlik sunulabilir; tedaviden başarılı sonuç alamadığı için boşanmak isteyen eşler, motivasyonel görüşme teknikleri ile desteklenebilir. Dolayısıyla alkol/madde kullanımı kaynaklı boşanmak istediği tespit edilen eşlerin, alkol/madde kullanımının tedavisine ilişkin yönlendirmeleri yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akoğlu, Ö. A. & Küçükkaragöz, H. (2018). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlüklerle ilişkin bir araştırma: İzmir ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 29(1). 153-172.

- Aktaş, Ö. (2011). *Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Amato, P. R. (2000). The Consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.
- Aybey, S. (2015). Aile ve dini rehberlik bürolarına gelen sorular ışığında kadınların boşanma nedenleri: ege bölgesi örneği. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 104-126.
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 3(1). 1-9.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(1). 231-274.
- Bilici, A. B. (2014). Boşanma sürecinin çocuklar üzerindeki psiko-sosyal etkileri. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 18(2). 79-110.
- Brown, S. L. & Wright, M. R. (2017). Marriage, cohabitation and divorce in later life. *Innovation in Aging*, 1(2). 1-11.
- Can, Y. & Aksu, N. B. (2016). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 15(58). 888-902.
- Cesur Atıntaş, M. (2015). *Eşi alkol bağımlısı olan ve olmayan kadınların evlilik uyumu: eş bağımlılık, algılanan güç, depresyon, anksiyete ve stres açısından bir inceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Cesur Atıntaş, M. & Tutarel-Kışlak, Ş. (2019). Eşi alkol bağımlısı olan ve olmayan kadınların psikolojik belirtiler ile evliliğe ilişkin değişkenler açısından karşılaştırılması ve bu gruplarda evlilik uyumunu yordayan faktörler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*. 6. 745-773.
- Coontz, S. (2004). The world historical transformation of marriage. *Journal of Marriage and Family*, 66(4), 974-979.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma Deseni Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (Ed: Selçuk Beşir Demir) Ankara: Eğiten Kitap.
- Duman, N. (2018). Boşanmanın psikososyal sebepleri üzerine bir değerlendirme. *International Journal of Human Studies*. 1(2). 246-255.
- Erdim, L. (2019). Alkolizmin aile ve çocuk üzerine etkisi. *HSP*. 6(1). 193-200.
- Etikan, I., Musa, S. A. & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*. 5(1). 1-4.
- Gümüş, M., Şahin, E. & Top, Ş. (2002). Alkol ve eroin bağımlılarının ailelerindeki psikososyal ve ekonomik zorlukların araştırılması. *Bağımlılık Dergisi*, 3(3), 146-154.

- Hall, J. H.; Fals-Stewart, W. & Fincham, F. D. (2008). Risky sexual behavior among married alcoholic men. *Journal of Family Psychology*, 22(2), 287-292.
- Henkel, D. (2011). Unemployment and substance use: a review of the literature (1990- 2010). *Current Drug Abuse Reviews*, 4, 4-27.
- İl, S. (1986). Bir alkoliğin aile ilişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Dergi*, 4(2-3), 179-195.
- İşsever, H., & Dişçi, R. (2001). İstanbul’da 1999 yılında sonuçlanmış boşanma davalarında boşanma nedenlerinin değerlendirilmesi. *Adli Tıp Bülteni*, 5(3), 151-156.
- Jarvinen, M. (2013). Understanding addiction: adult children of alcoholic describing their parents’ drinking problems. *Journal of Family Issues*. 36(6). 805-825.
- Kalkavan, İ., & Büken, E. (2017). Boşanma davalarında çocuğun velayet hakkı için uygun ebeveynin belirlenmesi. *Adli Tıp Bülteni*, 22(1), s.54-63.
- Kaptanoğlu, C., Yenilmez, Ç., Seber, G. & Tekin, D. (1997). Alkol bağımlılarında ruhsal belirtiler, evlilik sorunları ve aile tutumları. *Düşünen Adam*, 10(1), 57-60.
- Karadağ, F. & Özdemir, D. F. (2021). Çekişmeli boşanma/velayet sürecinde aile mahkemelerinden üniversite hastanesine gönderilen olguların değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, 24, 99-108.
- Kendler, K. S., Löön, S. L., Salvatore, J., Sundquist, J. & Sundquist, K. (2016). Effect of marriage on risk for onset of alcohol use disorder: a longitudinal and co-relative analysis in a swedish national sample. *American Journal of Psychiatry*, 173(9), 911-918.
- Kıvanç, N., Kokurcan, A. & İlhan, İ. Ö. (2017). The examination of marital adjustment in wives of the patients with alcohol dependence disorder. *Journal of Dependence*. 18(1). 1-7.
- Klostermann, K., Kelley, M. L., Mignone, T., Pusateri, L. & Fals-Stewart, W. (2010). Partner violence and substance abuse: Treatment interventions. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 162-166.
- Koroğlu, T. (2013). *Üniversite gençliğinin evlilik, aile ve boşanma konusundaki düşünce ve görüşleri üzerine sosyolojik bir araştırma: karabük üniversitesi örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Kretsch, N. & Harden, K. P. (2013). Marriage, divorce, and alcohol use in young adulthood: a longitudinal sibling-comparison study. *Study of Emerging Adulthood*, 2(2), 138-149.
- Kültür, E. Ç., Ünal, F. & Özusta, Ş. (2006). Alkol bağımlılığı olan babaların çocuklarında psikopatoloji. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 17(1). 3-11.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma, desen ve uygulama için bir rehber*. Turan, S (Ed.), Ankara: Nobel Yayıncılık.

- O'Farrell, T. J., Harrison, R. H. & Cutter, H. S. G. (1981). Marital stability among wives of alcoholics: an evaluation of three explanations. *British Journal of Addiction*, 76(2). 175-189.
- Ögel K. (2010). *Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları: tanı, tedavi ve önleme*. (İçinde Aile ve Bağımlılık) İstanbul: Yeniden Yayınları. URL: <http://ogelk.net/makale/112-kisisel-kitaplarim-bagimlilik-temel-kitabi.html>
- Öngider, N. (2013). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkileri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(2), 140-161.
- Resmi Gazete. (2001). Türk Medeni Kanunu. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>
- Resmi Gazete. (2003). Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4787.pdf>
- Sancar, Ö. (2017). *Madde kullanım bozukluğunun kişilerin yaşamları üzerine olumsuz etkileri ile hastaların işlevsellikleri ve evlilik uyumlarının belirlenmesi*. (Yüksek Lisans). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- SDAM (Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi). (2018). *Sebepler ve Sonuçlarıyla Türkiye'de Boşanma Sorunu*. URL: http://sdam.org.tr/image/foto/2020/07/01/Sebepler-ve-Sonuclarıyla-Turkiyede-Bosanma-Sorunu_1593594238.pdf
- Serec, M., Svab, I., Kolsek, M., Svab, V., Moesgen, D. & Klein M. (2012). Health-related lifestyle, physical and mental health in children of alcoholic parents. *Drug Alcohol Review*. 31(7). 861-870.
- Sığırı, Ü. (2021). *Nitel araştırma yöntemleri* (2. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Tanyaş, B. (2014). Nitel araştırma yöntemlerine giriş: genel ilkeler ve psikolojideki uygulamaları. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*. 5. 25-38.
- Taylı, A. (2008). Alkolik ailelerin çocuklarına yönelik danışmanlık uygulamaları. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 7(13), 105-120.
- Türk Medeni Kanunu. (2001). Altıncı Ayrım, Velayet. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- TÜİK. (2019). *İllere Göre Boşanma Sayısı 2012-2018*. TÜİK.
- TÜİK. (2020). *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri*. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2020-37211>
- TÜİK. (2021). *Velayete Verilen Çocuk Sayısı ile Annenin ve Babanın Velayetine Verilen Çocuk Oranı*. URL: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>

- Uçan, Ö. (2007). Boşanma sürecinde kriz merkezine başvuran kadınların retrospektif olarak değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, 10, 38-45.
- Velleman, R. & Templeton, L. (2007). Understanding and modifying the impact of parents' substance misuse on children. *Advances in Psychiatric Treatment*, 13(2). 79-89.
- Vernig, P. M. (2011). Family roles in homes with alcohol-dependent parents: an evidence-based review, *Substance Use & Misuse*, 46(4), 535-542.
- Yıldırım, Ş. & Baydur, H. (2017). Boşanma sürecinde sosyal hizmet uygulamaları. D. Yücel, ve B. Gönültaş (Ed), *Adli sosyal hizmet-yaklaşım ve müdahale* içinde (ss.290-309). Ankara: Nobel Akademik.
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum: kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4, 49-59.
- Zaidi, U. (2015). Co-dependency and relationship satisfaction among spouses of alcohol abusers. *Journal Of Humanities And Social Science*, 20(1), 86-91.